

DEUİFD LIX / 2024, ss. 353-373

ANALİTİK PSİKOLOJİNİN BİREYLEŞME KAVRAMI İLE TASAVVUFUN KEMÂL KAVRAMINA KIYASLAMALI BİR YAKLAŞIM*

Süheyb OKUR**

ÖZ

Araştırmada yüzlerce yıllık bir geçmişe dayalı tasavvufî öğretinin bireyi ulaştırmayı hedeflediği “Kemâl” noktası ile analitik psikolojinin kurucusu Carl Gustav Jung tarafından geliştirilen “Bireyleşme” sistemi kıyaslanarak ele alınmıştır. Tasavvuf bireyi kemâle erdirmek amacıyla ortaya koyduğu ilkelerle sistematik bir yapıdır. İslamiyet çatısı altında var olan bu yapı Müslüman bireylerin kendilerine ve hayatlarına anlam yükleyen manevî bir eğitim metodu olarak birçok mistik öğretiyi benzeşmektedir. Bu mistik öğretilerden biri de Jung’un ortaya koyduğu bireyleşmedir. İnsanın psişik bütünlüğünü hedef alan bu yapı tasavvuf gibi kendi içerisinde belli ilkeleri göz önünde bulundurmaktadır. Bireyleşme dini bir olgu olmamakla birlikte ulaştığı noktada Tanrı vardır ve insanın aşkını hedef alan yapısı ona mistik bir öğreti niteliği de kazandırmaktadır. Var olan bütün mistik öğretiler, insanın içinde potansiyel olarak bulunan aşkın olana-hakikate ulaşma ihtiyacının giderilmesi amacıyla matuftur. Tasavvuf ve bireyleşme yöntemleri itibariyle birbirinden farklı ve birçok ayrıştığı nokta vardır fakat hedefleri itibariyle birbirine yakındır. Çalışmada bu iki sistemin farklılıklarından ziyade ortak yönleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Kemâl, Mistisizm, Psikoloji, Bireyleşme

* Yazar; çalışmanın hazırlanması esnasında bilimsel ve etik ilkelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm kaynakların kaynakçada belirtildiğini, çalışmanın maddi açıdan fonlanmadığını, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Bu makale “Tasavvuftaki ‘Kemâl’ kavramına Kıyaslamalı Bir Analiz: Jung’un ‘Bireyleşme’ Kavramı” adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Öğr. Gör., Bayburt üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kur’an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmî Anabilim Dalı. suheybokur@bayburt.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-0242-5921

Makalenin Gönderilme Tarihi : 20.09.2023

Makalenin Kabul Tarihi : 30.05.2024

A COMPARATIVE APPROACH TO ANALYTICAL PSYCHOLOGY'S
CONCEPT OF INDIVIDUATION AND SUFISM'S CONCEPT OF
PERFECTION

ABSTRACT

The “Kemāl” point, which the Sufi teachings based on hundreds of years of history aim to bring the individual to, is compared with the “Individuation” system developed by Carl Gustav Jung, the founder of analytical psychology. Sufism is a systematic structure with the principles it sets forth in order to bring the individual to perfection. This structure, which exists under the umbrella of Islam, is similar to many mystical teachings as a spiritual education method that gives meaning to Muslim individuals and their lives. One of these mystical teachings is individuation as Jung put it. Aiming at the psychic integrity of the human being, this structure, like Sufism, takes into account certain principles within itself. Although individuation is not a religious phenomenon, there is God at the point it reaches, and its structure, which aims at human transcendence, also gives it the quality of a mystical doctrine. All existing mystical teachings aim to fulfil the need to reach the transcendent truth potentially present in human beings. Sufism and individuation are different from each other in terms of their methods, but similar in terms of their goals. The study focuses on the common aspects of these two systems rather than their differences.

Keywords: Sufism, Kemāl, Mysticism, Psychology, Individuation

Giriş

Mistisizm bütün çağlarda çeşitli şekillerde ortaya çıkan bir fenomendir. Kimi zaman bir din aracılığıyla kimi zaman herhangi bir dine bağlı olmadan kendini ortaya koyan mistisizm, gerçek bilgiye yani hakikate ancak sezgi yoluyla ulaşılabilceğini ileri süren ve tecrübe edilerek öğrenilen bir bilgi türüdür. Mistisizmde amaç, tarih boyunca kendini keşfetme ve aşma çabası içerisinde olan insanın ruhsal bir varoluşu gerçekleştirmesini sağlamaktır.

Kendi varoluşunun sınırlarının ötesine geçme insanoğlunun sahip olduğu en büyük arzulardan biridir. Bütün mistik öğretiler bu amacın gerçekleşmesini sağlamaya yönelik yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. Tasavvuf bu durumu Hakikat'e ulaşma, kemâle erme olarak nitelendirir ve nefis terbiyesi ile başlayan bu sürecin sistematığını buna göre kurgular. Başka bir ifadeyle; tasavvufun ortaya koyduğu sistematik gelişim, mutasavvıfların bizzat tecrübe ettiği, fakat hakikat ne kadar biricik olsa da ona ulaşma ve onunla etkileşim halinde olma noktasında farklı hallerden

ve makamlardan geçtikleri uzun bir keyfiyeti ifade eder. Jung da Batılı insanların anlayabileceği çerçevede ve psikolojik bir düzlemde mistik yönü ağır kalan bir yapı geliştirmiş ve adına “bireyleşme” demiştir. “Bireyleşme” kavramı Jung tarafından özellikle Doğu’nun maneviyatından mahrum kalan Batılı insanın içinde bulunduğu çıkmazlara bir yol gösterecek nitelikte ve Doğu’da ortaya çıkan mistik oluşumların Batıya kopya edilmesinin yanlış olacağı düşüncesinden yola çıkılarak sistematize edilmiştir. Psikolojik rahatsızlıkların insanın gelişimine katkı sağlayabileceği savı üzere olan bireyleşme süreci, analitik psikoloji çerçevesinde işlemektedir¹ ve hastalığı kusurlu bir durum olarak görerek başlattığı analiz sürecini sağlıklı durum olarak nitelediği manevî bütünlük hali ile nihayete erdirmektedir.²

Belirtilmesi gerekir ki Jung’un İslamiyet’le ilişkisi hep gizemli kalmıştır. Elimizde Kehf Sûresi ile ilgili yazmış olduğu bir tefsir ve İslamabad’da bir İslam üniversitesi tarafından kendisine verilen fahri doktora unvanı dışında pek bilgi bulunmamaktadır.³ Aslına bakılırsa bu örnekler Jung’un İslamiyet ile ilgili araştırmalar yaptığını ortaya koymak için yeterlidir. Fakat kendisi, İslamiyet ile ilgili görüşlerini belirtmemiştir. Kehf Sûresi’ni de bireyleşme süreci çerçevesinde değerlendirerek, Hızır’ı kendiliğın bir simgesi olarak nitelemiş ve sûreyi bireyleşme sürecini anlatan kusursuz bir eser olarak yorumlamıştır.⁴ Hıristiyan bir ailede büyümesine rağmen ortaya koyduğu sistemi herhangi bir dine bağlı olarak geliştirmemiş, tamamen insan ruhuna yönelik bir sistem ortaya koymuştur.

Bu çalışmada birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkan bu iki sistem yani yüzlerce yıllık bir geçmişe sahip tasavvufun nihai noktası “kemâl” ile yakın zamanda ortaya çıkmış psişik bütünlüğün nihai noktası “bireyleşme” kavramı Tasavvuf literatürü ve Jung’un eserleri incelenerek araştırılmıştır. Karşılaştırmalı bir şekilde ele alınan konu kaynağı itibarıyla dinî ve dinî

¹ Antony Stevens, *Jung*, çev. Ayda Çayır, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999), 20.

² Stephan A. Hoeller, *Bilinmeyen Jung*, çev. Sezer Soner, (İzmir: Ege Meta Yayınları, 2004), 30.

³ J. Marvin Spiegelman, “Jung Psikolojisi ve Tasavvuf”, çev. Kemal Yazıcı ve Ramazan Kutlu, *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf*, ed. J. Marvin Spiegelman vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1997), 8-9.

⁴ Spiegelman, *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf*, 17.

olmayan iki yapıyı benzerlikleri itibariyle ele alması açısından önem arz etmektedir.

Bireyleşme Süreci ile Kemâl Süreci Arasındaki Benzerlikler

Jung, bireyleşme süreci ile Batı insanının mahrum kaldığı “psşik dönüşümü” hedeflemiştir. Bu dönüşüm, başta tasavvuf olmak üzere bütün dinlerde ve dinî olmayan mistik akımlarda manevi gelişimlerini amaç edinen bireylerin kabul etmeleriyle başlayan doğal sürecin bir benzeridir. Farklılıkları olmakla birlikte en önemlisi tasavvuf, İslam dininin kuralları çerçevesinde gelişen ve kendine ait geleneksel metotları olan bir sistemdir. Fakat Jung’un ortaya koyduğu bireyleşme süreci, psşenin kendiliğinden ürettiği içeriklerle amacına ulaşmaya çalışan bir sistemdir.⁵

Tasavvuf ve bireyleşme sürecinde temel nokta; insanın, bulunduğu daha yüce bir konuma ulaşabileceğinin farkındalığını sağlamasıdır. Bireyleşmede kendiliğe, tasavvufta ise kemâle ulaştıran birbirine benzer bir dönüşüm süreci söz konusudur.⁶ Başka bir ifadeyle, bireyleşmenin amacı, bireyin bilinç ve bilinçaltı içeriklerini bütünlüğe kavuşturarak dengeli bir psşik yapıya sahip ve nihayetinde yaşadığı topluma karşı sorumlu bir varlık olmasını sağlamaktır. Tasavvufun amacı, İslam’ı kendisine rehber edinen sūfinin, nefis mücâhedesini yaparak Allah’a ulaşmasını ve Allah’ın ondan istediği şekilde yaşamasını sağlamaktır.⁷ Bununla birlikte kâmil insan hakikate erdikten sonra Hakk ile beraber halka hizmet etmeyi kendine vazife edinir. Bireyleşme sürecinin nihayetinde de kişi, birey olmanın ötesine geçer. O artık toplumun bir üyesidir. Bilinç ve bilinçaltının uyumuyla ulaştığı bütünlük onu bütün dünyayla irtibatlı hale getirir.⁸

Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki bireyleşme süreci ile tasavvuf arasındaki benzerlikler inkâr edilemez bir derecededir. Tabi ki farklılıklar vardır. Bunların en önemlisi de sistematik ve yönetsel farklılıklardır.

⁵ Jolande Jacobi, *C. G. Jung Psikolojisi*, çev. Mehmet Arap, (İstanbul: İlhan Yayınevi, 2002), 188.

⁶ Birgitte Dorst, “Üstad, Mürid ve Sūfi Grubu: Günümüzde Sūfi ilişkileri”, çev. Kemal Yazıcı ve Ramazan Kutlu, *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf*, ed. J. Marvin Spiegelman vd., (İstanbul: İnsan Yayınları, 1997), 22.

⁷ Irina Tweedie, “Manevî Sūfi Eğitimi Sonsuzluğa Açılan Bireyleşme Sürecidir”, çev. Kemal Yazıcı ve Ramazan Kutlu, *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf*, ed. J. Marvin Spiegelman vd., (İstanbul: İnsan Yayınları, 1997), 97.

⁸ Jacobi, *C. G. Jung Psikolojisi*, 145.

Sonuçta tasavvuf, İslam dininin yüzlerce yıldır uygulana gelen, bireyin manevi mertebeler edinmesini sağlayan içsel boyutunu; bireyleşme süreci ise Jung tarafından yakın zamanda ortaya konulan analitik psikolojinin, bireyin ruhsal gelişimini hedefleyen, bilinç ve bilinçaltı süreçlerin bir araya gelmesiyle elde edilen psişik bütünlüğünü ifade eder.

1- Arketipler ve A'yân-ı Sâbite

Kendilerini kolektif bilinçaltının durumuna göre şekillendiren otantik imgeleri Jung “arketip” olarak isimlendirmiştir.⁹ Arketipler ruhsal süreçlerdir ve doğuştan insanda var olup insanı şekillendiren temel unsurlardır. Arketipler kolektif bilinçaltına ait içerikler oldukları için bilinçten çok önce varlıklarını sürdürmekte idiler. Bu bağlamda bilinçli zihnin eseri değildirlir.¹⁰ Birey dünyaya geldiğinde bu içeriklere sahip olarak dünyaya gelir. Arketipler bireyleşme sürecini başlatan ve sonuca erdiren en önemli unsurlar olmakla birlikte bizim gerçeklik sandığımız bu dünyanın bağlı olduğu hakikate, gerçekliğin kendisine ulaşmamızı sağlayan temel olgulardır. Arketipler kendilerini bilince kabul ettirmeye çalışarak bireyin gelişimini hedefler ve son noktada arketiplerin bilince çıkarılması bireyleşme sürecinin gerçekleşmesi için en temel konudur. Yani arketipler, bilinçli zihin tarafından ne kadar kabul edilir ve yaşantıya dönüştürülürse bireyleşme o kadar gerçekleşmiş olur. Kişi arketiplerin gerçekliğini bilincinde yaşadığı sürece gerçekliği idrak eder.

A'yân-ı sâbite ise Kâşânîye göre “ilim mertebesi denilen ikinci mertebede sabit olan ve Hakk tarafından bilinen hakikat” olarak tanımlar ve a'yân-ı sabitenin, bulunduğu mertebeye itibariyle sabit ve sürekli olarak orada kaldığını, maddi âlemde var olan şeylerin hakikatini ifade ettiğini belirtir.¹¹ İbn-i Arâbi de a'yân-ı sâbiteyi; “Allah ilminde sabit olan ezeli hakikatlerin varlık âlemine çıkmadan önce bunlar hakkında ilmi”¹² şeklinde tanımlamıştır. A'yân-ı sâbite, doğa ötesi âlem ile müşahede edilen âlem

⁹ Gerhard Wehr, *Carl Gustav Jung*, çev. Ayşe Serra Dilek, (İstanbul: Şule Yayınları, 2012), 47.

¹⁰ Abdülkerim Bahadır, *Jung ve Din*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), 86.

¹¹ Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 406.

¹² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Ankara Yayınları, 2005), 69.

arasında bir konuma ve çokluktan oluşan bir bütünlüğe sahiptir.¹³ Yani iki âlem arasında dinamik bir yapıya sahip kusursuz bir dengenin oluşmasını sağlayan temel faktördür. Görünüşe bakılırsa a'yân-ı sâbite, öncelikle bu dengeyi sağlamaya yönelik işlev görmektedir. Bir diğer işlevi de tasavvufî bakış açısıyla; nefis terbiyesi sürecinde yol alan müridin artık bir noktadan sonra duyularıyla değil kalbiyle idrak etmeye başlaması ve her şeyin insanın kalbinden geçerek, kalp aracılığıyla öncesiz ve sonsuz hakiki kaynağına gitmesidir. Bu süreç a'yân-ı sâbitenin çekim gücü sayesinde gerçekleşir.¹⁴

Görüldüğü üzere Jung'un ortaya koyduğu arketipler ile kadim nefis a'yân-ı sâbite arasında kişinin bütünlüğünü sağlama ya da kemâle erme sürecinde ortaya koydukları işlevlerin benzer olduğunu söyleyebiliriz. Fakat aralarındaki en önemli fark; Jung'un arketiplerini zihinsel süreçlerle idrak etmek ve bireyleşme sürecine anlam çerçevesinde gitmek önemli iken, tasavvufta kalbin kontrolünde ve idrakinde kemâl sürecinin gerçekleşmesi önemlidir.

2- Mürşide Bağlılık ve Danışman Gözetimi

Bireyleşme süreci aynı zamanda bir "eğitim ve tinsel rehberlik" sürecidir¹⁵ ve bu yolculuğu iki kişi birlikte yapmalıdır. Bireyin tek başına bu yolda gitmeye çalışması çok tehlikelidir ve bireyleşme sürecini tamamlaması mümkün değildir.¹⁶ Bu bağlam beraberinde bir rehberi zorunlu kılmaktadır. Aynı şey tasavvuf içinde geçerlidir ve bir müridin her zaman kendisine yol gösterecek kemal sürecini tamamlamış, edindiği tecrübeleri aktaracak, gelişimine katkı sağlayacak bir mürşide ihtiyacı vardır. Bu noktada mürşid ile danışmanın birbirine benzerliği dikkat çekicidir.¹⁷

Her iki sistemi göz önünde bulundurarak; herkesin bu yolların zahmetine katlanamayacağı, zaten herkes için tercih edilebilir ve bu yolların herkese tavsiye edilebilir bir nitelikte olmadığı ortadadır. Çünkü bireyleşme sürecindeki kişinin, maruz kalacağı bilinçaltı içeriklerle baş edebilmesi ve

¹³ Ebü'l-Alâ Afîfî, *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi*, çev. Mehmet Dağ, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975), 59.

¹⁴ Martin Lings, *Tasavvuf Nedir*, çev. Semih Ceyhan, (İstanbul: Nefes Yayınları, 2017), 152.

¹⁵ Jacobi, C. G. *Jung Psikolojisi*, 88.

¹⁶ Jacobi, C. G. *Jung Psikolojisi*, 146.

¹⁷ Dorst, "Üstad, Mürid ve Sûfi Grubu: Günümüzde Sûfi ilişkileri", 26.

bilincinin zarar görmeden bunları bilince işleyebilmesi için onu kontrol altında tutacak, ona yol gösterecek bir danışmana ya da analiste ihtiyacı vardır. Aynı şekilde, nefis mücâhedesine girmiş sûfinin tek başına, bir yol gösterici olmadan bu mücadeleyi sürdürmesi mümkün görünmemektedir. Çünkü Tasavvuf tatbiki bir ilim olması itibarıyla nazari ilimlerden farklıdır ve bu, aynı zamanda manevî bir yolculuktur.¹⁸ Sülûke yönelen birey hangi tarikatı seçerse seçsin bir mürşide bağlanması, ona teslim olması müridin bu yolculukta ilerleyebilmesi için elzemedir.¹⁹ Gazali: “İnsanın nefsi, tedavi için müşfik bir tabibe muhtaç olan bir hasta gibidir”²⁰ der. Bu suretle önce kişi bu yolları tercih etmek için kendini hazır hissetmeli ve bir rehber ile yola çıkmaya ve yolda kalmaya karar vermelidir.²¹

Peki, her rehber, gerçekten de rehber midir? Bu konu hem tasavvuf açısından hem bireyleşme süreci açısından çok önemlidir. Mürid nefis terbiyesi süreçlerini tamamlar ve mürşidi tarafından kendisine icazet verilirse artık bir yol gösterici olur.²² Bireyleşme sürecinde de kendi gölgesiyle karşılaşmamış, anima-animusunu bilince çıkarmamış ve kendiliğini gerçekleştirememiş, bu süreçleri yaşayarak tecrübe etmemiş bir kişi bu süreçlerden geçecek bireye yardımcı olamaz. O yüzden danışmanın önce kendisinin bireyleşme sürecini yaşamış olması şarttır.²³

Tasavvufun şeyhe bağlılığı zorunlu görmesi ile Jung’un danışman eşliğinde bireyleşme sürecinden geçilebileceği üzerinde durmasının, iki sistemin de eşsiz yapılarında ve kendi öznel sınırları içerisinde anlaşılmaya açık olan süreçlerinin ancak yapıyı bilen, sınırlara hâkim, yönlendirici, eğitici ve geliştirici bir danışman-şeyh eşliğinde olması gerektiğini ortaya koyduğunu söyleyebiliriz.

¹⁸ Osman Ayyıldız, *Şeyh-Mürîd İlişkilerindeki Psikolojik Süreçlerin Analizi*, (Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 21.

¹⁹ Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, Sad. Hüseyin Rahmi Yananlı, (İstanbul: Kitabevi, 2000), 249.

²⁰ Ebû Hâmid Muhammed el- Gazali, *İhyâu ‘Ulûmi’-d-Dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1974), 2, 603.

²¹ Wehr, *Carl Gustav Jung*, 49.

²² Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvuf Mes’eleleri*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 1997), 93.

²³ Frieda Fordham, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, çev. Aslan Yalçınler, (İstanbul: Say Yayınları, 2015), 121.

Bireleşme sürecinde kişi beraber ilerleyebileceğini düşündüğü danışmanını kendi seçer ve aralarında oluşturdukları güven ilişkisiyle birlikte süreci beraber yaşarlar. Tasavvufta ise durum biraz daha farklıdır. Mürid mürşidini seçebilir lakin asıl olan mürşidden gelen çekim gücüdür. Tasavvuf yoluna kendini adayan mürid, mürşidin enerjik akımına kendini kaptırır. Bu durum mürid ile mürşid arasında kopması mümkün olmayan bir bağ oluşturur ve müridin gelişim sürecini hızlandırır.²⁴ Bireleşme sürecine giren kişi, seçtiği analistin gözetiminde onun tecrübesi, yönlendirmesi, süreçleri değerlendirmesi, rüyaları yorumlaması gibi analisti tarafından kendisine verilen bilgiler ve kendisinin analistine yaptığı dönütlerle analisti ile birlikte süreci etkileşim halinde yürütürler. Fakat tasavvuftaki müridi çeken ve süreci manevi boyuta taşıyarak daha hızlı mesafe kat etmeyi sağlayan mürşid kaynaklı enerjik güç, analist ve analiz gören kişi arasında mevcut değildir. Mürşidden müride geçen aktarma kalpten kalbedir, analist ile analiz gören kişi arasındaki aktarım ise zihinseldir.

Nihayetinde kişi, bireleşme sürecinde kendi bütünlüğünü elde etmek için de çaba gösterebilir, tasavvuf yolunda Allah'a ulaşmaya da çalışabilir. "Elsiz ayaksız, vasıtasız olarak kendi içine doğru yapacağı bu yolculuk ıstırap ve meşakkatlerle doludur. Ve aşılın her acı insanı, ruhî yolculuğunda bir adım ileri götürür. Ancak bu yolculukta ister şeyh ister analist olsun "mürşid" sıfatıyla bir yol gösterici olması her iki sistemin sağlıklı bir işleme için şart koşulmuştur."²⁵

3- Ego Şişmesi

Ego şişmesi bireleşme sürecindeki insan ile kemâl yolundaki sûfinin dikkat etmesi gereken en önemli noktalardan biridir. Bireleşme sürecinde arketiplerin bilince çıkmaya başlaması bilinç tarafından arketiplere aşırı önem verilmesine, bu da bireyin kişilik bütünlüğünü engelleyen en önemli faktörlerden biri olan kibirli bir birey oluşumuna sebep olabilir. Kibrin her türlü seviyesi zararlıdır lakin kibir arttıkça bireleşme süreci artık içinden çıkılmaz bir hale dönüşür.²⁶ Tasavvuf içinde durum farklı sayılmaz, sûfinin kendini seçilmiş biri gibi hissetmesi, diğer

²⁴ Dorst, "Üstad, Mürid ve Sûfi Grubu: Günümüzde Sûfi ilişkileri", 24.

²⁵ İbrahim Gürses, "Jung'cu Arketip Bağlamında Tasavvufi Öykülerin Değerlendirilmesi: Simurg Örneği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/1, (Ocak 2007), 89.

²⁶ Hoeller, *Bilinmeyen Jung*, 168.

insanlardan üstün olduğu kanısına varması, mesih, mehdi ve peygamber gibi değerli şahsiyetleri kendi şahsında düşünmesi kemâl giden yolu tam tersine çevirerek imanî kayba dahi götürebilir. Bu yüzden her iki sistem içinde gerçek olan bir şey varsa o da bu yolların herkese göre olmadığıdır. Bu noktada bir yol gösterici, uyarıcı gerekliliği belirmektedir. Bu nedenle, her iki sistemde de bu sürecin, iki kişinin birlikte yapması gereken bir yolculuk olması gerektiği üzerinde şiddetle durulmuştur.

4- Tövbe ve Günahları İtiraf

Tasavvufta tövbe ilk basamaktır, günahlardan pişmanlık duymak ve bir daha günaha dönmemeye söz vermek temel prensiptir.²⁷ Kemâl giden süreç tövbe ile başlar ve tövbede gösterilen sebata göre mürid gelişimini sürdürür. Bireyleşme sürecinde de Jung günahları itiraf etmeye çok önem vermiştir. Çünkü ruhun çözümlenmesini sağlayan tedavi yöntemlerinin temelini günahları itiraf oluşturmaktadır.²⁸

Müridin tövbe ile Allah'tan bağışlanma dilemesi ve Allah'a itiraf ettiği günahlarının, burada Allah'ın her şeyi bilmesi durumundan ziyade, müridin kendisiyle yüzleşerek pişmanlık içinde Allah'ın huzuruna gelmesi temel noktadır, bağışlanma ümidi kemâl sürecinde müridin ilerlemesine yardımcı olur. Bireyleşme ve tasavvuf açısından bireyin psikolojik durumunu açıklayıcı olarak Jung'un üzerinde durduğu şey, günah eylemlerinin dile getirilmesinin zorluğudur. Günah, ruhun üzerinde büyük bir yük oluşturur. Bunların gizli kalması kişinin gelişimindeki en büyük engeldir. O yüzden tövbe ve günahların itirafı ilk ama en zor basamaktır.²⁹

Kişiyi günah işlemeye sevk eden nefs-i emmâre, bir nevi işlenen günahlarla beslenmektedir. Günahlardan tövbe etmek ve bir daha yapmamak üzere sebat göstermek nefs-i emmâre ile mücadelenin temel noktasıdır ve hiç kolay bir süreç değildir. Aynı şey bireyleşme sürecinde gölge ile mücadelede söz konusudur. Kişinin pişmanlıklarının, kusurlarının ve kendinden dahi gizlediği karanlık yönlerinin biriktiği gölge ile mücadelenin temel noktası itiraflarda yatmaktadır ki ilk itiraf kişinin

²⁷ Hasan Kamil Yılmaz, *Anabatlaryla Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul, Ensar Neşriyat, 2002), 159.

²⁸ Carl Gustav Jung, *Psikoterapi Pratiği*, çev. Sami Türk, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2015), 68.

²⁹ Jung, *Psikoterapi Pratiği*, 68.

kendisine yönelik itirafıdır.³⁰ Burada dikkat çeken bir husus var ki o da nefsi emmâre ile gölgenin birbirine benzerliğidir. İşlevlerindeki farklılıklarına rağmen, bireyin gelişimi önündeki en büyük engellerin bu iki olgu olduğunu ve başlangıç aşamasında ilk mücadelenin bunlarla yapılması gerektiğini söyleyebiliriz.

Özellikle “gölgenin kendini gerçekleştirme” sürecinde en can alıcı kısım, bireyleşme yolundaki kişinin kendi gölgesiyle yüzleşmeye başladığı zaman ortaya çıkar. Karanlık yönümüzü ifade eden ve kendisini inkâr ettiğimiz gölgenin gerçek yapısının keşfedilmesi veya açığa çıkarılması oldukça zordur. Bu noktada gölgeyi kabul etmeye yönelik yapılabilecek en temel şey itirafıdır, günah çıkarmadır. Bu itirafın yüzeysel değil anlamsal boyutuyla yapılması önemlidir. Tabiri caizse, kuru kuruya değil gerçek amaç için yapılmalıdır. O zaman kişi bunun kendi üzerinde etkisini görmeye başlayacaktır.³¹ Aynı şeyi tövbe için de söyleyebiliriz. İçi boş, gönülden yapılmamış bir tövbe ne psikolojik olarak huzur verebilir ne de nefis mücadelesinde yardımcı olabilir. Tövbenin de günahları itiraf etmenin de samimi bir şekilde yapılması mücadelenin başarısını belirler.

5- Sabır ve Bireyleşme Sürecinde Sıkıntılar

Tasavvufta sabır, “elem, sıkıntı ve belalara sızlanmayı terk etme”³² anlamına gelir ve müridin kemal sürecinde benimsemesi gereken en önemli meziyettir. Zira mürid, çıktığı yolda öncelikle nefsanî isteklerine, kendisini olumsuz etkileyecek içsel güdülerine direnç göstermeli, ikinci olarak da dışsal faktörler dediğimiz hayatın akışı içerisinde isabet edebilecek sıkıntı ve musibetlere tahammül edebilmelidir.³³ Mevlâna tasavvuf yolundaki mürid için dertleri rehber olarak değerlendirir. Ve kişi bilmelidir ki, dünyada hiçbir iş dertsiz, zahmetsiz meydana gelmez, önemli olan bunları doğru birer araç olarak kullanmaktır.³⁴

Bireyleşme süreci öncelikle hasta bireyleri göz önünde bulundurmaktadır. Çünkü bireyin içinde bulunduğu sıkıntılı durumlar

³⁰ Fordham, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, 118.

³¹ Fordham, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, 119.

³² Yılmaz, *Anabatlariyle Tasavvuf ve Tarikatlar*, 170.

³³ Mustafa Merter, *Nefs Psikolojisi ve Riyaların Dili*, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014), 221.

³⁴ Osman Nuri Küçük, *Fihî Má Fih Ekseninde Mevlâna'nın Tasavvufî Görüşleri*, (Konya: Rumi Yayınları, 2006), 138.

bireyi teşvik edici araçlar olarak değerlendirilir. Jung'un ifadesiyle; "hasta insanlar, bilinçaltılarını araştırmak için sağlıklı insanlara göre daha güçlü bir doğal güdüye sahiptirler ve bu yüzden diğerlerinin yaşayamayacağı bir avantaja sahip olurlar."³⁵ Jung, bu sayede bireyin sıkıntısına anlam vermesini sağlayarak bireyleşme sürecini harekete geçirmeyi hedeflemektedir. Başka bir ifadeyle sıkıntı; "yaşamın evrensel anlamına ilişkin spiritüel bir olgu" olarak değerlendirilmektedir.³⁶

Jung, yaşadığımız müddetçe kederlerin ve sevinçlerin bir arada olacağını bunların olduğu gibi kabul edilmesinin hayatın gerçekliğini kavramamızı sağlayacağını belirtir. Burada amaç hiçbir zaman bireyi mutlu etmek değil, gerçeklikleri ile birlikte bireyin her şeyi olduğu gibi kabul etmesini sağlayarak dayanma gücünü ve sabrını artırmaktır.³⁷ Buna karşın mürid, her şeyi Rabbi'nden bilerek hareket eder. Sevinci de kederi de Rabbi'nden bilerek yaşar. Sıkıntının geldiği yerden yardım da gelir. O yüzden Allah'a teslimiyet; sıkıntıları rahmet olarak görmeyi, kemal sürecindeki müride sabretmeyi öğretmekte ve müridin kendini geliştirmesine katkı sağlamaktadır. Psikolojik düzlemde iki bakış açısının da temelde birbirine çok yakın olduğunu söyleyebiliriz. Başka bir ifadeyle, bireyleşme sürecinin her şeyi bir bütün olarak kabul etmesi ile tasavvufun her şeyi Allah'tan bilerek ona göre yaşantıyı düzenlemesi arasında sistemsel farklar olsa da temel noktada bireyin aşkını amaç edinmektedirler.

Rüya Yorumları

Bireyleşme sürecinin ortaya çıkmasını ve ilerlemesini sağlayan en temel öğe rüyalardır.³⁸ Rüyalar "kendini elinden geldiğince iyi ifade etmeye çalışan ve hiç aldatmayan doğanın bir parçası"³⁹ ve sadece günlük yaşantıları ortaya koyan bir araç değil aynı zamanda insanın gelişimini hedefleyen bir amaç doğrultusunda ortaya çıkan olgulardır.⁴⁰ Tasavvufta

³⁵ Carl Gustav Jung, *Kişiliğin Gelişimi*, çev. Duygu Olgaç, (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 205), 123.

³⁶ Hoeller, *Bilinmeyen Jung*, 58.

³⁷ Wehr, *Carl Gustav Jung*, 111.

³⁸ Cihad Kısa, *Carl Gustav Jung'da Din ve Bireyleşme Süreci*, (İzmir, Birleşik Matbaacılık, 2005), 92.

³⁹ Kısa, *Carl Gustav Jung'da Din ve Bireyleşme Süreci*, 8.

⁴⁰ Fordham, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, 141.

da müridin gelişimine yönelik mesajlar rüyalarda ortaya çıkar ve rüyalar dolaylı eğitim aracı olarak değerlendirilir.⁴¹

Jung, rüyaların kişisel ve kolektif bilinçaltından kaynaklı olarak iki şekilde ortaya çıkabileceğini belirterek kategorizasyonda bulunur. Buna benzer şekilde tasavvufta da rüyalar kategorize edilmiştir. Şeytani rüyalar, nefsanî rüyalar, sâlih rüyalar ve Allah'ın uyku halinde iken kişinin kalbine ilham etmesi şeklinde gerçekleşen rüyalar.⁴² Bireyleşme sürecinde Jung'un önem verdiği rüyalar kolektif bilinçaltından gelen rüyalardır. Çünkü bireyleşme sürecinde yol gösterici olan rüyalar bunlardır. O yüzden kişinin gelişimi için rüyaların anlaşılması zorunludur. Bu noktada, sâlih rüyalar ile ilham olarak ortaya çıkan rüyalar kolektif bilinçaltından çıkan rüyalar gibi yol gösterici, müridin gelişimini hedef alıcı olarak değerlendirilebilir.

Tasavvuf ehli, rüyalarını manevi gelişimlerine katkı sağlayan içeriklere sahip olarak değerlendirmiş, onların yorumlanıp anlaşılmasına önem göstermiş ve tasavvuf risalelerinde her zaman rüyalarla ilgili kısımlar yer almıştır. Mîlâdî 12. yy. mutasavvıflarından Necmeddin-i Kübrâ rüyalar ve onların anlaşılmasının önemi üzerinde durmuş, kemal sürecindeki müridin uyması gereken kurallardan birinin de “rüyalarının ve vizyonlarının anlamını bir şeyhin mütemadiyen açıklayan yöntemi” olduğunu belirtmiştir.⁴³ Genel olarak diyebiliriz ki mutasavvıflar nezdinde rüya, manevî gelişim yolunda giden mürid için bir bilgi yoludur.⁴⁴ Mesela; rüyada görülen renkler müridin bulunduğu nefis mertebesini veya nefis mertebesindeki değişikliği ifade edebilir. Mürid, rüyasında sarı renkli bir kıyafet giydiğini görürse bu, müridin nefis-i râziye mertebesinde olduğuna delalet eder. Mürşid, buna göre müridin virdini değiştirir ve diğer manevî pratiklerle ilgili yapılması gereken değişiklikleri yapar.⁴⁵

Hem bireyleşme sürecindeki birey için hem kemal sürecindeki mürşid için rüyalar ve içeriklerinin tartışılmaz derecede önemli olduğunu

⁴¹ Dorst, “Üstad, Mürid ve Sûfi Grubu: Günümüzde Sûfi ilişkileri”, 25.

⁴² Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, çev. Süleyman Uludağ, (İstanbul, Dergah Yayınları: 1978), 506.

⁴³ Llewellyn Vaughn-Lee, “Bir Sûfi Geleneğinde Rüya Çalışması”, çev. Kemal Yazıcı ve Ramazan Kutlu, *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf*, ed. J. Marvin Spiegelman vd., (İstanbul: İnsan Yayınları, 1997), 131.

⁴⁴ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 312.

⁴⁵ Robert Frager, *Kalp, Nefs ve Rub: Sufi Psikolojisinde Gelişim, Denge ve Uyum*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2003), 73.

söyleyebiliriz. Fakat bireyleşme sürecinde durum biraz daha farklıdır. Çünkü bireyleşme sürecinin başlamasından itibaren bütün aşamalar, rüyalarından elde edilen içeriklerin yorumlanmasıyla ilerletilmektedir. Yani rüyalar olmadan bireyleşme sürecinin anlaşılması mümkün değildir. Tasavvufta ise rüyalar dolaylı bilgi kaynaklarıdır. Rüyalar olmasa da kemal sürecindeki mücadele müridin günlük yaşantısında müridi tarafından kendine verilen Kur'an ve Sünnet doğrultusundaki ödevlerle devam edecektir.

Rüyaların yorumunun rüyaların dilinden anlayan, bireyleşme sürecini yaşamış danışman tarafından yapılması önemli bir konudur. Çünkü rüyaların anlaşılması, bireyleşme sürecinde bilinçaltı tarafından gönderilen mesajların doğru okunup yorumlanmaları ve bilince entegre edilmeleri açısından önemlidir. Sonuçta anlaşılabilir bir rüya, yaşantıya dönüştürülmektedir.⁴⁶ Aynı şekilde, müridin rüyalarını da müridin açıklaması önemlidir. Mürid, rüyalarını müridine anlattığında onu dinlemeli, rüyaların yorumu mahiyetinde kendisine verdiği öğütleri yaşantısına geçirmelidir. Şayet mürid rüyayı açıklamaz ve sessiz kalırsa mürid, yorumlanmamasının kendisi için hayırlı olacağını düşünerek hareket etmelidir.

Unutulmamalıdır ki insan doğumundan ölümüne kadar hatırlasın hatırlamasın uyku halinde her zaman rüya görmektedir. Bu rüyaların anlık birer oluşum olduğu düşünülerek yok sayılması doğru değildir. Nihayetinde rüyalar yorumlanmasalar ve anlaşılmasalar dahi ruhun önem verilmesi gereken orijinal ürünleri olarak insanlığın bir parçası olmaya devam edeceklerdir.⁴⁷

6- Halvet Der Encümen - Bireyleşme ve Bireycilik

Bireyleşme sürecinde ve kemal sürecinde dikkat edilmesi gereken bir husus var ki o da ulaşılmak istenen hedef ne kadar büyük, yollar ne kadar meşakkatli olursa olsun bu yolları tercih eden bireyin kendini hayattan soyutlama gibi bir lüksünün olmadığıdır. Jung'a göre bireyler, dünyevî sorumluluklarını ihmal etmeden yapmaya devam ettikleri takdirde

⁴⁶ Jung, *Psikoterapi Pratiği*, 137.

⁴⁷ Fordham, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, 29.

bu yolda başarılı olabileceklerdir.⁴⁸ Tasavvuf yolunda ilerleyen mürid de aynı şekilde dünyevî sorumluluklarıyla birlikte bu yolda ilerlemek zorundadır. Hatta tasavvufun büyükleri “halvet der encümen”⁴⁹ yani “halk içinde Hak Teâlâ ile beraber olma” bilinciyle hem topluma faydalı olmak için gayret göstermişler hem de Allah’a yakın olmaya çalışmışlardır.⁵⁰

Hayattan hiçbir şekilde soyutlanmayı içermeyen tasavvufun düsturu halvet der encümen ve bireyleşme kavramlarını ben-merkezci bir tutumu hatırlatan bireycilik-bireyselcilik ile karıştırmamak gerekir.⁵¹ Bireyleşme, bütünlüğe vurgu yapan; kişinin önce kendisi sonra toplum ile ve hatta bütün canlılarla bütünlüğünü ifade eden bir kavramdır. Benzer şekilde halvet der encümen kavramı da kemâl sürecindeki sûfinin içinde yaşadığı toplumdaki kendini tecrit etmeden insanlara hizmet ederek kalbini ve zihnini sadece Allah ile meşgul etmesini ön planda tutar. Bireyselcilik ise içerisinde bencillik barındıran, kişinin kendinden başkasını düşünmediği bir duruma karşılık gelir ve bu kavramlarla tamamen zıttır.⁵²

Bireycilik kolektif bir kaygı gütmeyen kişiselliğe önem verir. Halvet der encümen ve bireyleşme kavramları, kişiliğin gelişimini incelemekle birlikte sahip olunan kolektif bütünlüğe yönelik bir çabayı ifade ederler. Kişinin gerçek kişiliğini keşfetme ve yücelme bu kavramların temel düsturudur ve ne sûfi ne de bireyleşme sürecindeki birey bencillik yaparak ilerleyebilir. Dolayısıyla bencillikten uzak durmak şarttır. Çünkü her iki sistem de ne doğası gereği içinde bencillik barındırır ne de sonuçları itibarıyla bireyciliği ortaya koyacak şeyler kazandırır. Kaldı ki içinde bencillik barındıran bir bireyleşme bütünlüğü,⁵³ kemâl süreci de tasavvufun ruhuna aykırıdır.

7- Kendilik ve Kemâl

İnsan-ı kâmil, kemal sürecinde son mertebeye ulaşmış, bütün basamakları birer birer tamamlamış müridin son noktada elde ettiği sıfattır.

⁴⁸ Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*, çev. İsmail Hakkı Yılmaz, (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015), 251.

⁴⁹ Ahmet Cahid Haksever, *15. Yüzyıl Bir Türk Sufisi: Yakub-ı Çerbi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 46.

⁵⁰ Necdet Tosun, “Halk İçinde Hak ile Beraberlik Yolu Nakşibendilik”, *Altınoluk Dergisi* 370 (Aralık 2016), 26.

⁵¹ Jacobi, C. G. *Jung Psikolojisi*, 145.

⁵² Kısa, *Carl Gustav Jung'da Din ve Bireyleşme Süreci*, 90.

⁵³ Jung, *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*, 198.

Artık kendisi Hakk'ın aynasıdır. Birçok meşakkate katlanmış ve Allah'a olan sevgisi ve yakınlığı sayesinde bu makama ulaşmıştır.⁵⁴ Aynı şekilde, bireyleşme sürecine giren birey, bilinçaltının karanlık içeriklerinin hepsiyle yüzleşmiş, hepsini bilincine çıkararak bir nevi her şeyi aydınlatmış ve en son noktada kendiliğini keşfetmiştir. Yani birey, insanı kâmil gibi gerçek varlığını bilincinde yaşamaya başlamıştır.⁵⁵

Bireyleşme sürecinde kendiliğin keşfi, bir nevi bireyin içindeki Tanrıyı keşfetmesidir. Arketipal düzlemde değerlendirildiğinde Tanrı arketipi ile kendilik arketipinin birbirinden ayrıştırılması mümkün görünmemektedir. Çünkü ikisi de tanımlanamaz ve aşkındır.⁵⁶ İnsan-ı kâmil nasıl Allah'a ulaşmış, Allah'la bir olmuş ise kendiliğini keşfetmiş birey de aynı şekilde içindeki Tanrıya ulaşmıştır. Her ikisi de birliğe ve teklığe ulaşmıştır.

İbn-i Arabî'nin öğretisinde, insanın dış görüntüsü doğal olarak esastır. Görünmeyen iç görüntüsü ise ilahidir, Jung'un bakış açısıyla gizemlidir. Yani insanın dış şekli dışsal gerçekliklere uygun, iç şekli ise ilahî şekle uygun yaratılmıştır.⁵⁷ Nefsi ile mücadele eden müridin ulaştığı son nokta ile egonun içsel gerçekliğe kapattığı kapıları kendiliğin, kendi doğumunu sağlamaya zorlaması gibi egoya kapılarını açtırarak, varlığıyla ve yokluğuyla uyumlu bir bireyin ulaştığı nokta; kalbi ve zihni uyum içinde olan Tanrısal bir birliktir. Yani her iki durum da dışsal şekillerinden ve dışsal gerçekliklerden yola çıkarak içsel gerçekliklerini keşfetme yolunda sebat göstermiş bireylerin, ilahi yönlerini keşfetmelerine yönelik birer sistemdir.

Netice itibariyle kemale ermiş bir mürid ve bireyleşme sürecini tamamlayıp kendiliğini keşfetmiş bir birey, artık varlık bilincine ermiş ve kendi gerçekliğini idrâk etmiştir. Sistemler arasındaki benzerliklerle birlikte farklılıklar da mevcuttur. Fakat amaçlardaki birlik bu sistemleri birbirine

⁵⁴ Hayrani Altuntaş, *Tasavvuf Tarihi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1986), 48.

⁵⁵ Bilal Sambur, *Bireyselleşme Yolu*, (Ankara: Elis Yayınları, 2005), 177.

⁵⁶ Kısa, *Carl Gustav Jung'da Din ve Bireyleşme Süreci*, 125.

⁵⁷ Gary Bruno Schmid, *İkilibirlik*, çev. Osman Emed. (Ankara: Agarta Yayınları, 2008), 207.

yaklaştırmaktadır. Sonuçta “kendini bilen Rabbi’ni bilir. ‘Kendiliğini’ bilmek, Tanrı’sını bilmektir; Rabbi’ni bilmek kendini bilmektir.”⁵⁸

Sonuç

Bir dine bağlı olsun ya da olmasın insanın içinde fitrî olarak var olan yücelme isteğinin giderilmesi ve aşkınlığa ulaşması insanlık için elzem bir konudur. Yüzlerce yıllık bir geçmişe sahip olması itibarıyla tasavvuf, Müslüman bireylerin kemâlâtı noktasında önemli bir birikime sahiptir. İslam’ın derunî boyutunu kendine konu edinen tasavvuf dinî yaşantının en üst seviyeye çıkmasını hedeflemektedir. Bu noktada ibadet ve zikirler nefis terbiyesini mümkün kılan unsurlardır.

Analitik psikolojinin kurucusu Jung, hastaları üzerinde yaptığı araştırmalar neticesinde özellikle orta yaşlardan itibaren çeşitli rahatsızlıklar yaşayan bireylerin varoluşsal sıkıntılar içinde olduklarını keşfetmiştir. Aynı krizi kendi de yaşayan Jung, çözümü bizzat tecrübe ederek öğrenmiş, böylece bireyleşme adını verdiği sistemi ortaya koymuştur. Ruhsal bütünlüğü sağlamanın asıl amaç olduğu bireyleşme, kendi konsepti içerisinde mistisizmden ve tasavvuftan farklı yönleri sahip olsa da temel noktada onlarla birleşmektedir ki o da bireyin kendi aşkınlığını keşfetmesidir. Jung, bütün dinlere eşit mesafede kalmayı tercih etmekle birlikte danışanlarından dini bağlılığı olanları dinlerinin gereklerini yerine getirmeye teşvik etmiştir. Aslında bireyleşme sürecini dini bağlılığı olmayan bireylere yönelik psikolojik bir sistem olarak geliştirdiğini ifade etmektedir.

Hem psikolojik hem bilimsel hem de mistik bir yapıya sahip olan bireyleşme, 20. yy.da ortaya çıkması ve tasavvuf ile benzer niteliklere sahip olması açısından önemlidir. Çünkü bu benzerlikler arketipik olguların varlığını ortaya koymaktadır. Çünkü insanın ilahî olana ulaşma isteği inkâr edilemez bir şekilde hangi kültürde hangi zamanda olursa olsun kendini ortaya koymakta ve bu arzunun karşılanması için bireyi arayışa sürüklemektedir.

Dünya her geçen gün daha seküler, daha materyalist ve maneviyattan daha da yoksun bir hale dönüşürken insanların anlam ve amaç yoksunluğu da hızla artmaktadır. Değişen şartlarda bireylerin,

⁵⁸ J. Marvin Spiegelman, “İbn Arabî ve C. G. Jung’da Aktif imgelem”, çev. Kemal Yazıcı ve Ramazan Kutlu, *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf*, ed. J. Marvin Spiegelman vd., (İstanbul: İnsan Yayınları, 1997), 111.

manevi ihtiyaçlarını nasıl giderebileceği ve maneviyattan yoksun ya da içi boşaltılmış bir dini yapının nasıl bir çıkış yolu sunacağı bilinmemektedir. Bu bağlamda Jung, içi boşaltılmış bir dinin faydadan çok zarar vereceğini düşünmektedir. Bununla birlikte özellikle Batı'nın eksik bıraktığı ruhani boyutu bireyleşme yöntemi ile tamamlamaya çalışmıştır.

İki sistem arasındaki en temel fark, birinin dini değerinin psikolojik temelli bir sistem olmasıdır. Tasavvuf eğitimi, dinin kuralları ve müridin müride verdiği ödevler çerçevesinde sürdürülürken Jung'un geliştirdiği yöntemde genel ahlakî ölçüler dikkate alınmaktadır. Ayrıca, tasavvufî eğitimin dini kurallarla çevrili olması bireyin otokontrolünü sağlamada etkili olurken bireyleşmede danışmanın bireyin rüyalarını yorumlayıp ona göre yönlendirmesinin dışında kontrol mekanizması zayıf kalmaktadır. Tabii ki Jung, dinî-manevî bir yaşantıya yönelmenin bireyin gelişiminde daha etkili olacağını düşünmektedir. Lakin süreçte Jung bakış açısına göre din, yönlendirici bir faktör olmaktan ziyade yardımcı bir unsurdur.

Tasavvuf nefis mücâhedesini yoluyla nefsi bütün kötülüklerden arındırıp Allah'a ulaşmayı amaçlayan bir sistemdir. Jung, kendiliğin gerçekleşmesini insanın özüne ulaşması, Tanrı'daki özün keşfi olarak değerlendirmektedir. Fakat bu durum tasavvuftaki kemâl ile ne kadar kıyaslanabilir?

Tasavvufta nefis mertebeleri üzerinden değerlendirirsek, nefis-i mülhmeden itibaren mürid bir nevi Allah'ı keşfetmeye başlar ve son nokta olan nefis-i kâmilede müridin bu arzusu gerçekleşir. Fakat bireyleşme süreci açısından bakacak olursak, gölgenin kabulü ve anima ve animusun bilince çıkarılması hemen hemen nefis-i emmâre ve nefis-i levvâmeyi ifade etmektedir. Son noktada kendiliğin keşfi de nefis-i mülhimeye denk gelebilir. Tasavvuf, bireyin aşkınlığını hedef alan Jung psikolojisini benimseyebilir lakin onun nihai noktasından çok ilerisine ulaşmayı hedefler. Tasavvufta gaye Allah'a ulaşmaktır ve insanı Allah'a ulaşmaktan alıkoyan her şey ile mücadele şarttır. Nefsin kötülüklerinden uzak durarak başlayan bu süreç, nefsin kemâle ermesiyle son bulur. Yani amaç, nefis-i kâmileye ulaşmak ve insan-ı kâmil olmaktır.

Bireyleşmenin yaşattığı Tanrı tecrübesi, modern insanın, özellikle Batılı insanın, Tanrı'ya gerçek inancı için mümkün olan tek ve otantik yol olabilir. Bireyleşme süreci bu noktada bir hazırlık olarak değerlendirilebilir.

Denilebilir ki bireyleşme süreci boyunca insan, Tanrı'nın huzuruna çıkmaya hazırlanır.

Belirttiğimiz gibi tasavvufî eğitim bireyi ulaştırmayı hedeflediği Nefs-i Kâmile ile Jung'un bireyleşme sürecinin çok daha ileri bir seviyesidir. Bu durumu Jung, tecrübe ettiği nokta itibarıyla kendiliğın bütünüünün hiçbir zaman bilinemeyeceğini söyleyerek ifade eder. Lakin Jung'un son dediğı noktada tasavvufî eğitim meyvelerini yeni yeni toplamaya başlamaktadır.

Neticede her iki sistem de teorik olarak belli noktalara kadar açıklanabilir. Tasavvuf bir hâl ilmidir ve tecrübe edilmeden anlaşılabilir. Bireyleşme her ne kadar psikolojik bir sistem olsa da onun da anlaşılabilmesi için tecrübe edilmesi gerekmektedir ve bu mânevî gelişim yollarında ilerleyen bireylerin tecrübeleri tamamen kendilerine özgün ve sübjektiftir. Bu yüzden kelimelerle ifade edilmesi mümkün değildir. Her ne kadar tasavvuf, kalbî bireyleşme ya da zihnî bir tecrübe olsa da bu yolların gerçek manada sonu yoktur. Çünkü insan her daim olmaya devam eder ve kendini bu süreçlerden birine adayın insan, manevî gelişimini tamamlamış olsa bile onu korumak için her daim bir çaba içerisinde olmak zorundadır, ta ki ölene kadar.

Kaynakça

- Afîfî, Ebu'l-Alâ. *Muhyiddîn İbnu'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi*. çev. Mehmet Dağ. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975.
- Altıntaş, Hayrani. *Tasavvuf Taribi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1986.
- Ayyıldız, Osman *Şeyb-Mürîd İlişkilerindeki Psikolojik Süreçlerin Analizi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Bahadır, Abdülkerim. *Jung ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- Cebecioglu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ankara Yayınları, 2005.
- Dorst, Birgitte. “Üstad, Mürid ve Sûfî Grubu: Günümüzde Sûfî ilişkileri”. çev. Kemal Yazıcı ve Ramazan Kutlu. *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf*. ed. J. Marvin Spiegelman, Pir Vilayet İnyet Han ve Tasnım Fernandez, 21-32. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- Ebû Hâmîd Muhammed el- Gazalî, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*. çev. Ahmed Serdaroglu. 2. Cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1974.
- Fordham, Frieda. *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*. çev. Aslan Yalçınar. İstanbul: Say Yayınları, 2015.
- Frager, Robert. *Klap, Nefs ve Ruh: Sufî psikolojisinde Gelişim, Denge ve Uyum*. çev. İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2003.
- Gürses, İbrahim. “Jung'cu Arketip Bağlamında Tasavvufî Öykülerin Değerlendirilmesi: Simurg Örneği”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2007), 77-96.
- Haksevere, Ahmet Cahid. “15. Yüzyıl Bir Türk Sufîsi: Yakub-ı Çerhi”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.
- Hoeller, Stephan A., *Bilinmeyen Jung*. çev. Sezer Soner. İzmir: Ege Meta Yayınları, 2004.

- Irina Tweedie, “Manevî Sûfî Eğitimi Sonsuzluğa Açılan Bireyleşme Sürecidir”. çev. Kemal Yazıcı ve Ramazan Kutlu. *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf*. ed. J. Marvin Spiegelman, Pir Vilayet İnyet Han ve Tasnım Fernandez. 95-109. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- Jacobi, Jolande. *C. G. Jung Psikolojisi*. çev. Mehmet Arap. İstanbul: İlhan Yayınevi, 2002.
- Jung, Carl Gustav. *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*. çev. İsmail Hakkı Yılmaz. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015.
- Jung, Carl Gustav. *Kişiliğin Gelişimi*. çev. Duygu Olgaç. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015.
- Jung, Carl Gustav. *Psikoterapi Pratiği*. çev. Sami Türk. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2015.
- Kâşânî, Abdürrezzak. *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Kısa, Cihad. *Carl Gustav Jung'da Din ve Bireyleşme Süreci*. İzmir: Birleşik Matbaacılık, 2005.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Kuşeyrî Risalesi*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1978.
- Lings, Martin. *Tasavvuf Nedir*. çev. Semih Ceyhan. İstanbul: Nefes Yayınları, 2017.
- Merter, Mustafa. *Nefs Psikolojisi ve Rüyaların Dili*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014.
- Sambur, Bilal. *Bireyselleşme Yolu*. Ankara: Elis Yayınları, 2005.
- Schmid, G. B. *İkililik*, çev. Osman Emed. Ankara: Agarta Yayınları, 2008.
- Spiegelman, J. Marvin. “İbn Arabî ve C. G. Jung'da Aktif imgelem”. çev. Kemal Yazıcı ve Ramazan Kutlu. *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf*. ed. J. Marvin Spiegelman, Pir Vilayet İnyet Han ve Tasnım Fernandez. 101-129. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- Spiegelman, J. Marvin. “Jung Psikolojisi ve Tasavvuf”. *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf* çev. Kemal Yazıcı ve Ramazan Kutlu. *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf*. ed. J. Marvin Spiegelman, Pir Vilayet İnyet Han ve Tasnım Fernandez. 7-20. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.

- Stevens, Antony. *Jung*. çev. Ayda Çayır. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999.
- Tosun, Necdet. “Halk İçinde Hak ile Beraberlik Yolu Nakşibendilik”. *Altınoluk Dergisi*. 370 (2016), 24-26.
- Vaughn-Lee, Llewellyn. “Bir Sûfi Gelenğinde Rüya Çalışması”. çev. Kemal Yazıcı ve Ramazan Kutlu. *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf*. ed. J. Marvin Spiegelman, Pir Vilayet İnyet Han ve Tasnım Fernandez. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- Yılmaz, Hasan Kamil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002.
- Yılmaz, Hasan Kamil. *Tasavvuf Mes’eleleri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1997.
- Wehr, Gerard. *Carl Gustav Jung*, çev. Ayşe Serrea Dilek. İstanbul: Şule Yayınları, 2011.